

PÁZMÁNY-HIVATKOZÁSOK KÁJONI JÁNOS HYMNARIUMÁBAN

RÉGER ADÁM

A 17. századból származó vallásos költemények kritikai kiadásai meglehetősen sokszor utalnak Kájoni János kiemelkedő jelentőségű kéziratára, a *Latin–magyar versgyűjteményre*.¹ Mivel e gyűjteményt hosszú ideig elveszettnek hitték,² a szövegkiadók eredeti forrás híján, Papp Géza tartalomjegyzékére³ hagyatkozva legtöbbször csak hivatkozni tudtak arra, hogy a *Hymnarium* mintegy ezer éneke között a közölt szövegük is megtalálható. E tartalomjegyzék nyomán több kutató – illetve az RMDT II. kötetében közzétett ismertetésében maga Papp Géza is⁴ – felhívta a figyelmet néhány tisztázásra szoruló bejegyzésre, így például azon címzésekre is, amelyekben Kájoni János Pázmány Péter nevét említi. Ezeknél az énekeknél a szerzőség bizonytalanságán túl azonban egy további, a *Latin–magyar versgyűjtemény* tudományos feldolgozása kapcsán jellemzően előforduló probléma is felmerült: a forrás kézbevétele nélkül bizonyos művekről nem lehetett megnyugtatóan tisztázni, hogy pontosan honnan, vagy egyáltalán kitől származnak, hiszen csak az ének incipitje volt ismert. Érveket ez alapján pedig egyaránt állíthattak annak érdekében, hogy a szövegek egy

¹ Ilyen utalások találhatóak többek között a katolikus egyházi énekek kritikai kiadásában: *Régi Magyar Költők Tára XVII. század, 7, Katolikus egyházi énekek (1608–1651)*, kiad. HOLL Béla, Bp., 1974, 586 sk., valamint 608 sk. A *Hymnarium* lelőhelye és jelzete: KÁJONI János, *Latin–magyar versgyűjtemény (Hymnarium)*, 1659–1677, Csíksomlyói Ferences Kolostor Könyvtára, A V 3/5250. A versgyűjteményhez való hozzáférés lehetőségét köszönöm Medgyesy S. Norbertnek. A kéziratról részletes ismertetést ad MEDGYESY S. Norbert, *A csíksomlyói ferences misztériumdrámák forrásai, művelődés- és lelkiégtörténeti háttere*, Budapest–Piliscsaba, Magyarok Nagyasszonya Ferences Rendtartomány, PPKE BTK, 2009, 143–144, 297–303, kritikai szövegkiadással: 377, 475–481; MEDGYESY S. Norbert, *A katolikus népénekek feltárásáról és kritikai kiadásáról = Lelkiégtörténeti számvetés*, szerk. SZELESTEI N. László, PPKE BTK, Piliscsaba, 2008.

² A kézirat sokáig lappangott, ugyanis azt a csíksomlyói ferences testvérek a második világháború után a kolostortemplom Szűz Mária kegyesobrának talapzatába rejtették; más kéziratokkal és régi nyomtatványokkal együtt 1980-ban került elő, s azóta is a Csíksomlyói Ferences Rendházban őrzik. A gyűjtemény előkerülésének körülményeit, valamint a *Hymnarium* pontos könyvészeti leírását közreadta MUCKENHAUPT Erzsébet, *A csíksomlyói ferences könyvtár kincsei. Könyvleletek 1980–1985*, Budapest–Kolozsvár, 1999, I. 7. tétel, 100, továbbá STOLL Béla, *A magyar kéziratok énekeskönyvek és versgyűjtemények bibliográfiája (1542–1840)*, Bp., 2002, 102. tétel.

³ Papp Géza tartalmi leírását rövidítve közölte a *Régi Magyar Költők Tára XVII. század, 15/A–B, Katolikus egyházi énekek (1660-as, 1670-es évek)*, kiad. HOLL Béla, Bp., 1992, 120–135.

⁴ *Régi magyar dallamok tára, II. A XVII. század énekelt dallamai*, szerk. PAPP Géza, Bp., Akadémiai, 1970, 69–70.

korabeli, ám ismeretlen gyűjteményből kerültek a kéziratba, és annak alátámasztására is, hogy azok Kájoni János saját művei vagy műfordításai lennének.⁵

Kájoni szinte valamennyi esetben jelzi, hogy honnan másolta a szöveget,⁶ néhány alkalommal pedig az ének vélt szerzőjét is feltünteti; e feliratok között összesen hétszer fordul elő Pázmány Péter neve. Az *O gloriosa, o speciosa*⁷ kezdetű Mária-ének kivételével ezek a költemények Pázmány *Imádságos könyvéből* származnak: az időszaki Mária-antifónák (*Alma redemptoris mater, Ave regina coelorum, Regina coeli, Salve Regina*)⁸ és a többnyire ezekkel együtt előforduló Mária-himnusz (*Ave maris stella*)⁹ parafrázisa mellett még az *Imádlak téged, láthatatlan Istenség*¹⁰ kezdetű úrfelmutatási éneket tartalmazza a gyűjtemény.

Utóbbi ének Aquinói Szent Tamás *Adoro te devote, latens Deitas* kezdetű himnuszának szabad fordítása,¹¹ ami kis módosulással – a *Cantus Catholici* (Lőcse, 1651) szöveg- és dallamváltozata alapján – napjainkban is használatban van.¹² Az *Imádságos könyvben* szereplő költemény öt versszakából három Krisztus testére, kettő pedig Krisztus vérére vonatkozik – így két részre bontva énekelték ezt az átváltoztatott kenyér majd az átváltoztatott bor felmutatásakor. A *Hymnariumban* Szent Tamás költeménye az Oltáriszentségről szóló énekek között kapott helyet „De eadem Thomae De Aquino ex Thymiamate Suauissimo” felirattal, amelyből kiderül az is, hogy Kájoni honnan másolta a szöveget.¹³ A lap jobb oldali hasábjában az Aquinóinak tulajdonított szöveg ismeretlen változatú, és formailag hívebb magyar fordítása található *Imadlak en teged el reyten Istensegh* incipittel (1. melléklet). Az Aquinói-himnusz és annak fordítása alá, a jobb oldali hasádba másolta be Kájoni Pázmány *Imádságos könyvéből* az *Imadlak tegedet lathatatlan Istensegh* kezdetű éneket, a bal oldali hasádba pedig az ének első részének, pontosabban az első három versszakának egy eddig ismeretlen latin nyelvű fordítása került¹⁴ „De eadem ex libello Precatorio Petri Pazmany” felirattal (2. melléklet). Ennek forrásmegjelölése feltehetően a magyar szövegre vonatkozik,

⁵ Hasonló problémát vet fel Nyéki Vörös Mátyás *Dialogusával* és annak fordításával kapcsolatban Jenei Ferenc: *Régi Magyar Költők Tára: XVII. század, 2, Pécseli Király Imre, Miskolczi Csulyak István és Nyéki Vörös Mátyás versei*, kiad., jegyz. JENEI FERENC, KLANICZAY TIBOR, KOVÁCS JÓZSEF, STOLL BÉLA, Bp., Akadémiai, 1962, 471.

⁶ Jénáki Ferenc a *Hymnarium* forrásainak többségét a feliratok alapján azonosította: JÉNÁKI FERENC, *Kájoni János énekes könyve és forrásai*, Kolozsvár, 1914, 66–67. Vö. *Régi magyar dallamok tára, II...*, i. m., 68.

⁷ KÁJONI, *Hymnarium...*, i. m., 890–891.

⁸ A *Regina coeli laetare* kivételével (885–886) az antifónák a *Hymnarium* 837–839 lapján találhatóak.

⁹ *Uo.*, 838.

¹⁰ *Uo.*, 153.

¹¹ Szövegkiadása: *Régi Magyar Költők Tára XVII. század, 7...*, i. m., 16. Forrásáról és szövegváltozatairól: *Uo.*, 410–411.

¹² *Éneklő egyház. Római katolikus népénektár – liturgikus énekekkel és imádságokkal*, Bp., Szent István Társulat, 2010, 161.

¹³ KÁJONI, *Hymnarium...*, i. m., 152.

¹⁴ A szöveg kezdősora nem szerepel tehát az alábbi repertóriumban, illetve gyűjteményben: CHEVALIER Ulysse, *Repertorium Hymnologicum*, Párizs–Brüsszel, 1889–1912; DREVES Guido Maria, *Analecta Hymnica medii aevi*, I–LV, 1886–1911, valamint újabb adatbázisban sem leltem nyomát: *Cantus: A Database for Latin Ecclesiastical Chant*, www.cantusdatabase.org, 2013. február 15.

hiszen az *Imadlak tegedet lathatatlan Istensegh* latinra „visszaültetett” változata az *Imádságos könyv* egyik kiadásában sem szerepel. Annak megítélését, hogy pontosan melyik kiadásból másolta Kájoni a magyar szöveget, két körülmény teszi nehézkessé; egyrészt az ének utolsó versszaka – tehát a Krisztus véréről szóló – némileg átdolgozva olvasható a *Hymnariumban*:

Pázmány Péter, *Imádságos könyv*,
Pozsony, 1610, 229.

Részegics megh enghem Vram sz.
pohároddal:
Olcs megh én szüemnek gonosz langhiat
vereddel,
Sz: véred pecsétit miként Aegyptomban
vesd szüem aytaiára.

Kájoni János, *Hymnarium*, 153.

Reszegits megh engem
Uram te szent kelyheddel
Olts megh en szüemnek
Gonoz langhiat vereddel
Mikent Aegyptomban
szüemnek aytaiat
Fesd <megh> ez draga szentseggel.

Másrészt a szöveg az 1610-es kiadás szövegéhez képest a későbbi kiadásokban jelentősen nem módosult, így elméletileg 1610 utáni kiadásokat is használhatott a másoló. Azt csupán feltételezni lehet, hogy ugyanazt a kiadást használta ebben az esetben is, mint a Mária-antifónáknál.

E két szöveg, az Aquinóinak tulajdonított latin himnusz szakaszról szakaszra lejegyzett fordítása, és az Aquinói-himnusz magyar parafrázisának latin átültetése tehát egyetlen ma ismert nyomtatványban (továbbá más ismert 17. századi kéziratban) sem szerepel. Az, hogy a magyar parafrázis tulajdonképpen vissza lett fordítva latinra, különösen érdekes, de egyáltalán nem szokatlan a *Hymnariumban*: hasonló gyakorlat figyelhető meg ugyanis a Mária-antifónák esetében is.¹⁵

Az *Imádságos könyv* ma is énekelt Mária-antifónáinak¹⁶ szerzője a hagyomány szerint Nyéki Vörös Mátyás volt,¹⁷ az utóbbi időszakban azonban kétségek merültek fel e művek szerzőségével kapcsolatban is.¹⁸ A kérdést egyelőre igen nehéz lenne

¹⁵ Ilyen fordításokat említ még JENÁKI, *i. m.*, 43–45, illetve újabban MEDGYESY S. Norbert, *Ciszterci hivatkozású himnuszok Kájoni János Latin–magyar versgyűjteményében = A ciszterci rend Magyarországon és Közép-Európában*, szerk. GUITMAN Barnabás, PPKÉ BTK Művelődéstörténeti Műhely, Piliscsaba, 2009, 89–111.

¹⁶ Az időszaki Mária-antifónák keletkezéséről (illetve keletkezésének legendáiról), dallamairól részletes ismertetést nyújt DEÁKNÉ KECSKÉS Mónika, *A négy időszaki Mária antifóna (Alma redemptoris mater, Ave regina coelorum, Regina coeli, Salve Regina) 15–17. századi orgonás feldolgozásai a liturgikus gyakorlat tükrében*, LFZE Egyházzenei Kutatócsoport, Bp., 2006.

¹⁷ *Régi Magyar Költők Tára XVII. század, 2...*, *i. m.*, 449. Az antifónák szövegkiadását lásd *uo.*

¹⁸ VADAI István, *Kolomp vagy csengettyű? = A magyar költészet műfajai és formátípusai a 17. században*, szerk. ÖTVÖS Péter, PAP Balázs, SZILASI László, VADAI István, Szeged, SZTE Régi Magyar Irodalom Tanszék, 2005, 181–187, továbbá SZABÓ Ferenc, *Pázmány Péter Imádságos könyvének hét bűnbánati zsoltára = A zsoltár a régi magyar irodalomban: A Csurgón 2007. május 24–27-én tartott konferencia előadásai*, szerk. PETRÓCZI Éva, SZABÓ András, Bp., KRE, L'Harmattan, 2011 (Károli Könyvek – Tanulmánykötet), 125–132. Vö. BOGÁR Judit, *Pázmány Péter Imádságos könyve és a Biblia = Régi magyar imakönyvek és imádságok*, szerk. BOGÁR Judit, Piliscsaba, PPKÉ BTK, 2012 (Pázmány Irodalmi Műhely – Lelkiségtörténeti tanulmányok, 3), 53.

tisztázni: az *Imadlak tegedet lathatatlan Istensegh* kezdetű ének címsorából kiindulva a négy időszaki antifóna és az egyik Mária-himnusz fölötti feliratok is (négy-szer „Expositio Petri Pazmany” illetve egyszer „Ex Praecedenti Petri Pazmany” szerepel) feltehetően az *Imádságos könyv* egészének szerzőjére vonatkoztathatók, s kevésbé az egyes parafrázisokéra – bár a biztosan Nyéki Vörös szerzőségű *Dialogus* és a *Boczasd kegyelmedet Uram szent lelkededet* kezdetű versek fölött Kájoni Nyéki Vörös nevét is feltünteteti *Hymnarium*ában,¹⁹ a Pázmány nevét említő feliratokból nem következtethetünk egyértelműen a szerzőre.

A *Latin–magyar versgyűjteményben* Kájoni eltér az időszaki Mária-antifónák *Imádságos könyv*-beli sorrendjétől: az adventi (*Alma redemptoris mater*) és nagybőjti (*Ave regina coelorum*) antifóna után az *Ave maris stella* kezdetű himnusz szerepel; a pünkösdi időszak antifónáját (*Salve Regina*) is ugyanide másolta Kájoni, de a húsvéti időszak antifónáját (*Regina coeli*) már néhány lappal odébb helyezte.²⁰ Az egyes antifónáknak és az *Ave maris stella* himnusznak – amelyek értelemszerűen a gyűjtemény Mária-énekei közé kerültek – két különböző forrásból származó (egy magyar és egy latin nyelvű) változata olvasható, illetve ezek műfordításai, tehát egy-egy ének négyféleképpen szerepel a *Hymnariumban* (kivétel ez alól a *Salve Regina*, amelynek az *Imádságos könyv*-beli magyar változata mellett pusztán két latin nyelvű változata található).

Közelebbről megvizsgálva a kérdéses szövegeket, hasonló elrendezés figyelhető meg itt is, mint az *Adoro te devote, latens Deitas* kezdetű ének és annak parafrázisainak lejegyzésében. Az *Alma redemptoris mater* kezdetű 12. századi éneknek²¹ például először a *Breviarium Romanumból* másolt változata szerepel (ezt Kájoni feliratban [„De eadem ex Breu. Romano”] jelzi), míg mellette a bal hasábban az adott antifónának egy nyomtatványokból és más forrásokból nem ismert, formailag hű magyar fordítása található: *Megh valtonk szent Annja, ki, menjre ki nyittatott ut vagy* incipittel. Ezt követi a bal hasábban az *Imádságos könyv* éneke *Iduözitönknek szent Annja Mennjeknek megh nyilt kapuja* kezdettel. Utóbbi ének parafrázisa az *Alma redemptoris mater* kezdetű versnek, mégis egy másik latin nyelvű szöveg található mellette a bal hasábban „Ex Praecedenti Petri Pazmany” felirattal (3. melléklet). A *Hymnariumban* több helyütt előfordul, hogy a magyar és a latin hasábban is szerepel cím; ebben az esetben azonban csak a latin fölött található ilyen, de feltehető, hogy közvetlenül itt is inkább a magyar szöveg származására utal, mintsem a latinéra, hiszen e *Mater redemptoris sancta, Porta syderis aperta* kezdetű latin változat a repertóriumok tanúsága szerint sehol sem jelent meg nyomtatásban

¹⁹ KÁJONI, *Hymnarium...*, i. m., 733, valamint 126.

²⁰ L. a 8. sz. jegyzetet.

²¹ Egyes feltételezések szerint az antifóna szerzője Hermannus Contractus (1013–1054) reichenauai szerzetes volt, de legkorábbi szöveges forrása a 12. századból való, a Saint-Maur des Fossés-i antifonáléban szerepel Nagyboldogasszony ünnepén. Ehhez: KECSKÉS MÓNICA, *Négy Mária-antifóna liturgikus alkalmazásának történetéből*, Magyar Egyházzene, 2000/2001, 175–186, valamint *Régi Magyar Költők Tára XVII. század, 7...*, i. m., 426.

és más forrásból sem ismert, ezért valószínűleg ezt is Kájoni János ültette át latin nyelvre az *Imádságos könyv Iduőzítőnknek szent Annja Mennjeknek megh nyílt kapuja* kezdetű énekéből.

A kéziratban az *Alma redemptoris matert* követő *Ave regina coelorum*,²² *Ave maris stella*²³ és néhány oldallal később a *Regina coeli*²⁴ is ugyanonnan származó, vagy hasonlóképpen fordított szövegváltozatokat ad, így az egyes énekeknel az első latin nyelvű változat a *Breviarium Romanumból*, a második magyar nyelvű szöveg pedig Pázmány *Imádságos könyvéből* való, ugyanígy szerepel tehát ezeknek egy másol nem kimutatható szövegváltozatú fordításuk is: a breviárium latin változatának magyar nyelvű fordítása és az *Imádságos könyv*-beli szövegváltozatok latin adaptációja – a *Salve Regina*²⁵ változataiból ezekkel ellentétben hiányzik a *Breviarium Romanumból* származó szöveg közvetlen fordítása, viszont az előzőekhez hasonlóan itt is szerepel a Pázmány-kiadás szövegének latinra áttett változata (4. melléklet).

A négy Mária-anifóna és a *Tengernek fényes csillaga* kezdetű himnusz esetében könnyebben lehet következtetni arra, hogy az *Imádságos könyv* mely kiadásából emelte át a ferences egyházzénész a műveket, ám nehézséget okoz, hogy ezekben a szövegekben is találkozhatunk olyan módosításokkal, amelyek eltérnek az egyes nyomtatott szövegváltozatoktól.²⁶ Kájoni János haláláig (1687) Pázmány Péter *Imádságos könyvét* összesen nyolcszor adták ki;²⁷ ebből négy még Pázmány életében megjelent (az 1606-os első gráci kiadást²⁸ követően 1610-ben,²⁹ 1625-ben³⁰ és 1631-ben³¹

²² Az *Ave regina coelorum* kezdetű antifóna legkorábbi előfordulása szintén a 12. századi Saint-Maur des Fossés-i antifonálé, szerzősége bizonytalan. Ehhez: DEÁKNÉ KECSKÉS, *A négy időszaki Mária antifóna...*, i. m., 2.

²³ Az *Ave maris stella* kezdetű himnusz valószínűsíthetően a 9. századból való, Urunk születésének hírüladása (Annuntiatio), azaz „Gyümölcsoltó Boldogasszony” ünnepén alkalmazták a liturgiában. Vö. *Régi Magyar Költők Tára XVII. század, 7...*, i. m., 426.

²⁴ A *Regina coeli* az antifónák közül feltehetően a legfiatalabb; legkorábbi forrása a Szent Péter bazilika 12. századi antifonáléja. Vö. DEÁKNÉ KECSKÉS, *A négy időszaki Mária antifóna...*, i. m., 3. Magyarországi fordításairól: SZABÓ Zsuzsanna, *Regina Caeli-fordításaink*, ItK, 2000, 638–644.

²⁵ Az egyik legszebb és ma is nagyon népszerű Mária-antifóna, a *Salve Regina* keletkezése a 11. századra tehető, mások mellett Aymar du Puy (1098), Hermannus Contractus (1054) és Clairvauxi Bernát alkotásának is tulajdonították. Vö. DEÁKNÉ KECSKÉS, *A négy időszaki Mária antifóna...*, i. m., 4.

²⁶ Például a *Hymnarium*-beli *Tengernek fényes csillagha* kezdetű ének következő sorainak szóhasználata valamennyi nyomtatott szövegváltozattól eltér: „Euatúl vót kesergestül”, „Hallia megh imadsagunkat / Ki keuanta meg hazadat.” „Bünt, mely bennünk egh mint nagy tűz / olcsd megh, tülünk tauul el üz.” KÁJONI, *Hymnarium...*, i. m., 839.

²⁷ A legtöbbször kiadott Pázmány-mű összesen harmincszor jelent meg a 19. század végéig: *Pázmány Péter-bibliográfia (1598–2004)*, összeáll. ADONYI Judit, MACZÁK Ibolya, PILISCSABA, PPKE BTK, 2005 (Pázmány Irodalmi Műhely – Bibliográfiák, Katalógusok, 1), valamint PÁZMÁNY Péter, *Imádságos könyv (1631)*. *Jegyzetek*, összeáll. BAJÁKI Rita, BOGÁR Judit, Kézirat. A lektorált kézirat megtekintésének lehetőségét ezúton is nagyon köszönöm Bajáki Ritának.

²⁸ Facsimile kiadása: PÁZMÁNY Péter, *Keresztváni imádságos könyv. Grác, 1606*, kiad. KÖSZEGHY Péter, tan. LUKÁCSY Sándor, Bp., Balassi – MTA Irodalomtudományi Intézete, 1993 (Bibliotheca Hungarica Antiqua, 28).

²⁹ PÁZMÁNY Péter, *Keresztváni imádságos könyv*, Pozsony, 1610, RMNY 1003.

³⁰ PÁZMÁNY Péter, *Imádságos könyv*, Pozsony, 1625, RMNY 1345.

³¹ Kritikai kiadása: PÁZMÁNY Péter, *Imádságos könyv (1631)*, s. a. r. Sz. BAJÁKI Rita, HARGITTAY Emil, Bp., Universitas, 2001 (Pázmány Péter Művei, 3).

Pozsonyban). A Pázmány halála utáni új megjelenések mintegy az *ultima manus* elvét követve többnyire az 1631-es kiadást vették alapul, pontosabban ezen kiadások egyikében sem hagyományozódott tovább 1631 előtti szövegváltozat:³² 1650-ben Pozsonyban,³³ 1665-ben Bécsben,³⁴ valamint 1674-ben Nagyszombatban³⁵ és Lőcsén³⁶ adták ki azokat az imakönyveket, amelyeket elméletileg még használhatott Kájoni.

Az imakönyvben szereplő antifónák szövegváltozatainak összevetéséből kitűnik, hogy az első kiadáshoz képest történt, legszámottevőbb módosításokat az 1625-ös szöveg mutatja, illetve némi változás még az 1610-es és 1631-es kiadásban is rögzíthető. Azért fontos ez, mert az antifónák *Hymnarium*-beli szövegváltozata a legtöbb hasonlóságot az 1610-es kiadás variánsával mutatja, illetve a kézirat és az 1610-es nyomtatvány verseiben azonos eltérések mutathatók ki az 1606-os és 1625-ös, valamint 1631-es kiadásokhoz képest. Noha számos példát nyújtanak erre az egyes antifónák, terjedelmi okokból csak a *Menyországznak kiralneja Irgalmassagnak szent Annja* kezdetű ének (*Salve Regina*) kiragadott szövegrészletein keresztül van lehetőség illusztrálni a forráshasználatot (a dőlt az 1606-os, míg a félkövér szedés az 1625-ös kiadáshoz képest mutatott eltérésekre hívja fel a figyelmet):³⁷

Kájoni János, <i>Hymnarium</i> , 839.	Pázmány Péter, <i>Keresztyén imádságos könyv</i> , Pozsony, 1606, 214–215.	Pázmány Péter, <i>Keresztyén imádságos könyv</i> , Pozsony, 1610, 707–708.	Pázmány Péter, <i>Imádságos könyv</i> , Pozsony, 1625, 546–547.
Remenségünk, eltünk uttja Iduöz legy szep szüz Maria [...]	Remenségünc, s eltünc Vttia, Vduöz légy, szép szüz Maria. [...]	Remenségünk, s' éltünk Vttya, Vduöz légy, szép szüz Maria. [...]	Elet, édesség, remenség, Eüdvöz-légy, szép Szüz Mária. [...]
Ez siralomnak völgyeben kik njaualjgunk <i>nagi ensegeben</i>	E siralomnak veolygiebe, Kik niaualjgunc <i>szeghinseghbe</i> ,	Ez siralomnak völgyében, Kik nyaualygunk nagy inségben,	E' siralomnak völgyében, Kik nyaualygunk nagy inségben,

³² PÁZMÁNY Péter, *Imádságos könyv (1631). Jegyzetek...*, i. m., kézirat.

³³ PÁZMÁNY Péter, *Imádságos könyv*, Pozsony, 1650. Mikrofilm jelzete: OSZK FM2/4309.

³⁴ PÁZMÁNY Péter, *Imádságos könyv*, Bécs, 1665. Mikrofilm jelzete: OSZK FM2/2241.

³⁵ PÁZMÁNY Péter, *Imádságos könyv*, Nagyszombat, 1674. Mikrofilm jelzete: OSZK FM2/3159. „...tartalma, beosztása, sőt ajánlásának szövege is, noha Hédervári Katához, Viczai János özvegyéhez szól, jórészt meg egyezik az 1650-es kiadással” Vö. PÁZMÁNY Péter, *Imádságos könyv (1631). Jegyzetek...*, i. m., kézirat.

³⁶ PÁZMÁNY Péter, *Imádságos könyv*, Lőcsé, 1674. Mikrofilm jelzete: OSZK FM2/4319. „Címlapja tanúsága szerint nem tud sem az 1650-es pozsonyi, sem az 1665-ös bécsi kiadásról, hiszen magát szintén ötödik kiadásként definiálja. Vö. PÁZMÁNY Péter, *Imádságos könyv (1631). Jegyzetek...*, i. m., kézirat.

³⁷ Az 1631-es kiadás szövege – a jelen vizsgálat szempontjából érdektelen (többnyire helyesírási) eltérésektől eltekintve – megegyezik az 1625-ös szövegváltozattal.

Hozzad ohajtunk menjnjegben <i>Hol vagi örök diczosegben</i> Azért kegyes szemeidet Fordítsd hozzánk kegyelmedet [...]	Hozzad ohaitunc, mennieghe, <i>Ki élsz örök bodoghsaghba.</i> Azért kegyes szemeidet, Fordicsd hozzánk kegyelmedet, [...]	Hozzad ohaytunk mennyegeben, Hol vagy örök dücsösségben. Azért kegyes szemeidet, Fordícsd hozzánk kegyelmedet, [...]	Hozzád ohajtunk menyégeben, Hol vagy örök dücsösségben. Azért szó-szóllónk, szemedet, Fordícsd hozzánk kegyelmedet [...]
Oh kegyes szüz irgalmadat Mutasd megh <i>kegyes uoltodat</i> Adgiad lassuk szent fiadat Es erezzük oltalmadat	O kegyes szüz, Irgalmadat Mutasd megh <i>kegyességedet,</i> Aggiad lassuc zent fiadat, Erezzük zent oltalmadat.	Oh kegyes szüz, Irgalmadat Mutasd meg kegyes vóltodat, Adgyad lássuk szent fiadat, Erezzük szent oltalmadat.	Oh édes Szüz, irgalmadat, Mutasd-meg kegyes-vóltodat, Hóltúnk után Szent Fiadat, Mutasd-meg bóldogságotat.

Mivel az 1610-es nyomtatvány szövegváltozata sem az 1631 utáni *Imádságos könyv* kiadásaiban, sem az 1651-es *Cantus Catholicus*-ben, sem más ismert forrásban nem öröklődött tovább, gyanítható, hogy Kájoni az 1610-es *Imádságos könyvet* használta. Ha az antifónák esetében helytálló ez a megállapítás, azt valószínűsíthetjük, hogy az *Imadlak tegedet lathatatlan Istensegh* kezdetű énekre vonatkoztatva is igaz lehet, hogy az 1610-es kiadásból dolgozott Kájoni.

A Pázmány Péterre utaló hét *Hymnarium*-beli felirat közül a legizgalmasabbnak az tűnhet, amelyben egyértelműen szerzőként hivatkozik Pázmányra Kájoni János: az *O gloriosa, o speciosa* kezdetű ének felett ugyanis „Petri Pazmany ex Manuscripto” szerepel; az ének dallamával és szövegével kapcsolatban azonban már Papp Géza,³⁸ illetve Holl Béla³⁹ is rávilágított, hogy a hagyomány tévesen tulajdoníthatta ezt az éneket Pázmánynak, hiszen működésénél előbbi nyomtatványok (Bornemisza Péter 1582-ben, valamint Huszár Gál 1574-ben megjelent énekeskönyve) hivatkoztak nótajelzésben ennek az éneknek dallamára, s feltehető, hogy Pázmány is régebbi hagyományból vette a költeményt, annak ellenére, hogy az ének ma ismert legkorábbi szöveges előfordulása a *Gyöngyösi-toldalékból* (1628–1629 tájáról) való. A Pázmány szerzőségére vonatkozó állítás onnan eredhet, hogy Pázmány ezt az éneket szekvenciaként alkalmazta az esztergomi káptalan minden hónap első szombatján elmondott Mária-miséjében.⁴⁰ A *Hymnariumban* található szövegváltozat – Kájoni Jánostól egyébként kifejezetten szokatlan módon – sok javítást, átírást tartalmaz; ezzel együtt egyelőre találgatásokba sem lehet bocsátkozni azzal kapcsolatban, hogy a feliratban jelzett kézirat pontosan mire utalhat, mivel a *Hymnarium* kézirat forrásainak feltérképezése hosszabb távú kutatómunkát igényelne, ami eddig csak részleteiben valósult meg.

³⁸ PAPP GÉZA, *A magyar katolikus egyházi népének kezdetei*, Bp., 1942, 31.

³⁹ *Régi Magyar Költők Tára XVII. század, 7., i. m.*, 551.

⁴⁰ DANKÓ JÓZSEF, *Vetus hymnarium ecclesiasticum Hungariae*, Bp., 1893, 377.

A *Latin–magyar versgyűjtemény* – az éveken át tartó folyamatos bővítés miatt – igen szerteágazó forráshasználatról tanúskodik, Kájoni címfeliratai is erre utalnak; mégha ezek a példából is érzékelhető módon nem is egészen megbízhatóak a szerzősége vonatkozóan, mégis jó kiindulópontot jelentenek a szövegek számbavételére, mely során alkalom adódhat bemutatni azt is, hogy a jelzett forrásokból származó szövegeket a „hangyaszorgalmú” Kájoni igyekezett mind latinul és magyarul is megjeleníteni, olykor még a fordítás fordításával is.

1. melléklet (Kájoni János, *Hymnarium*, 152.)⁴¹

[152]

*De eadem Thomae De
Aquino, ex Thymia
mate suauiissimo*

Adoro te devotè latens Deitas
Quae sub his figuris verè latitas
Tibj se cor meum totum subiicit
Quia te contemplans totum deficit
Visus tactus gustus in te fallitur
Sed auditu solo tutò creditur
Credo quicquid dixit Dej filius
Nil hoc verbo veritatis veriùs
In cruce latebat sola Deitas
At hic latet simul et humanitas
Ambo tamen credens atque confitens
Peto quod petiuit latro poenitens
Plagas sicut Thomas non intueor
Deum tamen meum te confiteor
Fac me tibj semper magis credere
In te spem habere, te diligere
O memoriale mortis Dominj
Panis viuus, vitam praestans homini.
Praesta meae menti de te viuere
Et te illi semper dulcè sapere
Pie Pellicane Jesu Domine
Me immundum munda tuo sanguine
Cujus una stilla saluum facere
Totum mundum quit ab omni scelere.
Jesu quem velatum nunc aspicio
Oro fiat illud quod tam sitio
Ut te reuelata cernens facie
Visu sim beatus tuae gloriae.

Imadlak en teged el reytet Istensegh
ki ez szin alatt vagy reytue nagy felsegh.
Magat az en sziuem te alád vetj
Mert tegedet nezuen fogiasat erzi
Latas,illetes, iz, ot megh czalatik
De czupa hallasbol bisuast hitetik.
Hizem az mit mondot az Isten fia
Mert ennel nincz igazb igassagh szaua.
Kerezt fan lappanga csak az Istensegh
De it eggiut reytue van az embersegh
Mit kettot el hiuen vagiok nagy bator
Kerem az mit keuant az bünös lator
Sebedet Thamással noha nem latom
De hogj Istenem legy erőssen vallom.
Czelekedgyed velem hogj hihesselek
Te benned remenljek, szerethesselek.
Oh Ur halalanak emlekezete
Elő kenyér kitül ember elete
Engedgied lelkemnek te benned elnj
Te rolad ő neki io izt vehetnj
Kegyes pellikanom Jesus christusom
Enged szent veredben megh mosodkatnom.
Kinek csak egy czepie iduoizithetj
Ez vilagot, bünből ki szepithetj
Jesus kit fedezue mostan it latok
Kerlek hogj legjen az, az kit ohajtok.
Hogy tegedet latuan mind szinrül szinre
Legyek orszagodnak boldogh heljesse.

⁴¹ A szövegeket betűhív átirásban, az eredeti központoszást megtartva közlöm. A rövidítéseket külön jelölés nélkül feloldom, továbbá az átirás során az ß betűt sz-szel, az ł-t s-sel, a Ź-t z-vel, az ŷ-t ii-vel, a kézirat magyar nyelvű szövegeinek ű és ő betűjét pedig ü-vel, illetve ö-vel jelölöm. Az u betű a *Hymnariumban* sok esetben v-nek, illetve a j néhol i-nek értendő.

2. melléklet (Kájoni János, *Hymnarium*, 153.)

[153]

***De eadem ex libello
Precatorio Petri Paz
many***

Adoro deuotè
occulta te Deitas
sub panis specie
celata humanitas
Etsi te hic esse
Non potest tangere
Nostra sensualitas

Virtutem Diuinam
In cruce celauisti
Fragili cum eam
Carne circumuoluisti
Hicoque corpus sanctum
sub Cereris tuum
specie velauisti

Etiamsi Thoma
cicatricem non templor
Deus, fide vera
Praesentiam fateor
Hac confessione
Quaeso me retine
Vultum spectemque adhortor.

Imadlak tegedet
lathatatlan Istensegh
kenjer szine alat
El reytetet <Istensegh> embersegh
Noha it letedet
Megh nem tapaztallja
Emberi erzekensegh.

Isteni erödet
El reyted az keresztfan
Testi giarlosagnak
Homaljauul <mutatuan> be foguan,
Itt is szent testedet
El reyted kenjerek
szine alat mutatuan.

Noha szent Thamassal
sebed helyet nem latom
Uram igaz hittel <jelen>
jelen letedet vallom
Tarcz megh ez vallasban
Es te szent szinedet
Add boldogul megh latnom.

Valtsagomnak arra
szarat sziuem ereje
En bünös lelkemnek
Megh tiztito ferdöje
Szomju s farat elmem
Megh vigasztaloja
Iduossegem erdeme.

Reszegits megh engem
Uram te szent kelyhettel
Olts megh en sziuemnek
Gonoz langhiat vereddel
Mikent Aegyptomban
sziuemnek aytaiat
Fesd <megh> ez draga szentssegel.

3. melléklet (Kájoni János, *Hymnarium*, 837.)

[837]

De eadem ex Breu. Romano

Alma Redemptoris mater, quae per uia coelj
 Porta manes, et stella maris: succurre cadentj,
 Surgere qui curat, populo ; Tu quae genuistj,
 Natura mirante, tuum sanctum genitorem
 Virgo prius ac posterius; Gabrielis ore
 Sumens illud Aue, peccatorum misere.

Megh valtonk szent Annja,
 ki, menjre ki nyittatot ut vagy.
 Tengeri szep czillagh:
 most legy segedelme nepednek
 Fel kelni ki siet, te ki természet amulua
 Szüted szüledet, szüz az elöt, annak utanna
 Az iduözletet el veuén az Angialj szaybol
 Vetcünkön köniörüly, moczkunkat iözte
 fedezd el.

Ex Praecedenti Petri Pazmany

Mater redemptoris sancta,
 Porta syderis aperta,
 Tu nauigantium stella,
 O foelix virgo Maria.

Sis adjuuamen populis
 In pecatis jam foetidis,
 Quae genitrix Deitatis
 Facta es mater creatoris.

Legem naturae debitam
 Generationi datam,
 Superasti maledictam
 Matrum omnium aerumnam.

Nam Angelo salutante
 Grauidata à pneumate,

[838]

Virgo carebas pondere,
 Cum gigneret et dolore.

Tu igitur mater Dia,
 Sis peccatorum venia,
 Per te abest miseria,
 Patent salutis ostia.

Iduözitönknek szent Annja
 Mennjeknek megh nyilt kapuja
 Tenger euedzők czillaghia
 Boldogsagos szüz Maria

Legy seghitsege nepednek
 Már megh senyuet bünösöknek
 Ki szüloje Istenednek
 Annja löl te teremptödnek

Az természetnek foliasat
 Es szülesnek szokasat
 Felliul halladad nagy atkat
 Minden szüleknek igajat

Mert Angialj közöntestül
 Terhes löl az szent lelektül

[838]

szüzen, terh, faratsagh nélkül
 szüled es fájdalom nélkül

Te azért Istennek Annja
 Legy az bünösök giamola
 Niauajjank vigasztaloja
 Iduossegünknek kapuja

4. melléklet (Kájoni János, *Hymnarium*, 838–839, illetve 885–886.)

[838]

De eadem ex Breu. Rom.

Aue Regina coelorum,
Aue Domina Angelorum,
Salue radix, salue porta,
Ex qua mundo lux est orta.

Idvöz legy mennek Aszszonja
Angyaloknak kiralneja
Giöker, iduössegh kapuja.
Nekünk honnan nap tamada.

Gaude Virgo gloriosa,
Super omnes speciosa
Vale, o valde decora
Et pro nobis Christum exora.

Örüly, vigadgi diczöseges
Minden felet tekintetes
Iduoz legi ki vagi szep ekes
Ertunk Christust imadgy kegyes.

Expositio Petri Pazmany

Maxima coeli Regina
Angelorumque Domina
Dicata radix Maria
Aue virgo Dej para.

Menjorszagnak kiralneja
Angyaloknak szep aszszonja
Aldot giöker szüz Maria
Iduöz legy Christus szent Annja.

Intrauit hunc pe te mundum
Lumenque refulsit nouum,
Gaude reclinatorium
Numinis forteque castrum,

Te altalad ez vilagra
Uy vilagossagh virrada
Örüly diczösegh satora
Istennek erős tabora

Esto beata virginum
Quae collectrix Dei florum
Es sedens penes filium
Sis propiciatorium.

Aldot legy dragalatos szüz
Istennel szep viragot nyüz
Ményben szent fiad mellett ülz
Tudgiuk rajtunkis köniörülz.

Ex Breuiario Romano

Aue maris stella, Dej mater alma,
Atque semper virgo foelix coelj porta.
Sumens illud Aue, Gabrielis ore,
Funda nos in pace, mutans nomen Euae,
Solue vincla reis, profer lumen coecis:
Mala nostra pelle, bona cuncta posce,
Monstra te esse matrem, sumat per te precem,
Qui pro nobis natus, tulit esse tuus.
Virgo singularis, inter omnes mitis:
Nos culpae solutos, mites fac et castos.
Vitam praesta puram, viam para tutam,
Ut videntes Jesum, laetemur aeternum.
Sit laus Deo patri, summae decus proli
Spiritui Sancto, honor unus trino.

Iduöz legy Maria tengernek czillaga
Istennel szüz Annja, mennjeknek kapuja
Az iduozlest uiuen Gabrieltül hiuen
Helyhez bekeseghben maskot Eua nevében
Old megh bünnek lanczat vaknak ad vilagat
Üzd el gonozunkat keunad minden ionkat,
Mutasd vagy hogy Anja altalad szonk hallja
Ki ertünk születuen tied lennj kesz len.
Egyedül szuz csak ez mindenek közt czendez
Büntül oldottakat tegy minket tisztakat.
Adgy tizta eletet es bator menetet
Hogy Jesust lathatuan elhessünk vigaduan
Dicziret Atjanak tiztessegh Christusk.
Szent leleknek szentessegh, haromnak
egy felsegh.

Expositio Petri Pazmanj

Aue maris fulgens stella
 Aue Christi mater alma,
 Virginumque speciosa,
 Benedicta coelj porta.
 A coelesti quae nuncio
 Gabriele Archangelo
 Salutata, defendito

[839]

A periclo Euae dato.
 Peccatorum solue vincla,
 Pande coecorum lumina,
 Aufer malorum pondera,
 Adfer Diuina munera.
 Monstra matrem te esse veram
 Placa prolem tuam charam,
 Audiati precem mitem nostram,
 Tui volens ventris casam.
 Virgo pia delectaque
 Nullum cujus fel in corde,
 Crimen, burens tanquamque igne,
 Extingue et procul pelle.
 Puram nobis pete vitam
 Et ad coelos viam tutam
 Jesu fac ut te conspiciam,
 Tuam gustemque gloriam.
 Grates demus Deitatj
 Patri, prolj, spirituj,
 simul sanctae Trinitatj,
 Et Diuinae unitatis.

Tengernek fenyos czillaghia
 Iduöz legy Christus szent annja
 Es szüzeknek szep viraghia
 Mennyeknek boldogh kapuja
 Ki menjből küldöt köuettül
 Iduözletel Gabrieltül
 Oltalmaz ellensegüntül

Euatül vöt kesergestül
 Bününknek old megh kötelit
 Vakoknak nyisd megh szemeit
 Ved el nyauajjank terheit
 Nyerjed Istennek jauait
 Mutasd anjanknak magadat
 Engeztelljed szent fiadat
 Hallia megh imadsagunkat
 Ki keuanta meh hazadat
 Kegyes es valasztot szep szüz
 Kinek lelkeben ninczen büz
 Bünt, mely bennünk egh mint nagy tüz
 olczd megh, tülünk tauül el üz.
 Nyerj nekünk tizta eletet
 Mennjekben bator menetet
 Jesus lassuk szent szinedet
 Kostolliuk nagy örömedet
 Halat adgiunk az Istennek
 Atja fiu szent leleknek
 Egyenlö három szemelynek
 Egy allatu Istensegnek.

Ex Breuiario Romano

Salue Regina, mater misericordiae,
 vita, dulcedo, et spes nostra, salue.
 Ad te clamamus, exules filii Euae,
 Ad te suspiramus gementes et flentes in hac
 lachrymarum valle,
 Eja ergo, aduocata nostra, illos tuos
 misericordes oculos ad nos conuerte,
 Et Jesum benedictum fructum ventris tuj
 nobis post hoc exilium ostende.
 O clemens, o pia, o dulcis virgo Maria.

Ex positio Petri Pazmany

Sponsa coelorum Regia
 Mater quam fluit gratia
 vitae, nec non spej via
 Aucto virgo Maria.
 Euae relictæ soboles
 Atque nepotes exules
 Lachrymarum coharedes
 Miseriis laborantes.
 In hac lachrymarum valle
 oppressi anxietate
 Acclamamus coelos ad te,
 Quos implet amoenitate.
 Ergo clementes oculos,
 Gratiam conuertas ad nos
 Peccantes suos populos
 Defende tibj confisos.
 O pia virgo, gratiam
 Tuam monstra clementiam
 Fac videre prolem tuam
 Te sentientes tutelam.

Menyorszagnak kiralneja
 Irgalmassagnak szent Annja
 Remenségünk, eltunk uttja
 Iduöz legy szep szüz Maria
 Euanak arua fiaj
 szakövetet maradekj
 siralminak örökosi
 sok njaualiaknak hajleki
 Ez siralomnak völgyeben
 kik njualjgunk nagi ensegben
 Hozzad ohajtunk menjnjegben
 Hol vagi örök diczosegben
 Azert kegyes szemeidet
 Forditsd hozzank kegielmedet
 Es az te bünös nepedet
 Oltalmazdad hiueidet.
 Oh kegyes szüz irgalamadat
 Mutasd megh kegyes uoltodat
 Adgiad lassuk szent fiadat
 Es erezzük oltalmadat

[885]

Ex Breuiario Romano

Regina coeli laetare, Alleluja,
 Quia quem meruistj portare, Alleluja,
 Resurrexit sicut dixit Alleluja,
 Ora pro nobis Deum Alleluja.

Öröly menynek kiralneja Alleluja
 Mert az kit erdemlel hordoznia Alleluja
 Fel tamadot mint megh mondtta Alleluja,
 Imadgy Istent erettünk Alleluja

Expositio Petri Pazmany

[886]

Regni coelorum regina
 Virgo gaude Alleluja
 Nam quem portare viscera
 Digna facta, Alleluja

Menynek kiralne aszszonya
 Öröly szep szüz Alleluja
 Mert kit mehed hordoznia
 Meltoua lot Alleluja

Sicut dixerat antea
 Resurrexit Alleluja
 Ora Deum ut crimina
 Nostra lauet Alleluja.

Az mint megh mondtta vala
 Fel tamadot Alleluja
 Imadgj Istent hogy le mossa
 Buneinket Alleluja.

